

Boekbeoordelingen

De Middelnederlandse Parthonopeus van Bloys en zijn Oudfranse origineel. Een studie van de vertaal- en bewerkingstechniek / Anne Reynders. – Leuven: Peeters 2002. – 329 p. (Antwerpse studies over Nederlandse Literatuurgeschiedenis 8)
ISBN 90-429-1178-6 Prijs onbekend

Dit is de handelseditie van het proefschrift waarop Anne Reynders in 1999 aan de Katholieke Universiteit te Brussel promoveerde. Onderwerp van haar studie is een Middelnederlandse ridderroman genoemd naar Parthonopeus, zoon van de graaf van Blois en Angers en neef van de Franse koning Clovis. Tijdens een jachtpartij in de Ardennen verdwaald en bij zee uitgekomen wordt Parthonopeus met een onbemand schip naar de betoverde stad Chiefdore gevoerd, waar hij een liefdesrelatie aanknoopt met Melioer, de nog ongehuwde heerseres van Constantinopel. Parthonopeus moet echter beloven om haar alleen in het donker van hun nachtelijk bed te ontmoeten; pas na tweeënehalf jaar kunnen ze trouwen en mag hij haar bij daglicht aanschouwen. Na verloop van tijd wordt zijn nieuwsgierigheid Parthonopeus te machtig. Als hij op een nacht licht maakt en zijn (beeldschone) geliefde aanschouwt, roept hij daarmee groot onheil over zich af. Melioer verbant hem uit de onttoverde stad en door verdriet verdwaasd leeft Parthonopeus lange tijd als een soort wildeman in de bossen. Maar door bemiddeling van Melioers zuster Urake weet Parthonopeus op tijd in vermommings Chiefdore te bereiken, waar een groot toernooi wordt gehouden met de hand van Melioer als inzet. Uiteindelijk wordt Parthonopeus tot winnaar van het toernooi uitgeroepen en trouwt hij met Melioer. In een vervolg neemt de sultan van Perzië geen genoegen met de toernooiuitslag en komt hij het land belegeren, waarna uitvoerige gevechten tussen christenen en heidenen uitbreken.

De Middelnederlandse ridderromans uit de dertiende en veertiende eeuw zijn voor het overgrote deel slechts fragmentarisch overgeleverd. De verklaring moet wel zijn dat de berijmde teksten over Artur en Karel langzamerhand uit de mode raakten of werden omgewerkt tot prozatoromans. De in onbruik geraakte handschriften (ook al niet spectaculair verlucht) werden in later tijd vaak alleen nog gewaardeerd door de boekbinder, die het perkament versneed en gebruikte

als versteviging in boekbanden of als grondstof voor lijm. Dit lot onderging ook de *Parthonopeus van Blois*. Er zijn fragmenten teruggevonden die tot vijf verschillende handschriften hebben gehoord; tevens kennen we resten van een Ripuarisch afschrift. Deze gebrekkige overlevering (die overigens wel lijkt te wijzen op een behoorlijke populariteit van de *Parthonopeus* in de Nederlanden), gevoegd bij de wetenschap dat de roman naar een Oudfranse origineel is vertaald of bewerkt, bepaalt in sterke mate de richting van Reynders' onderzoek. Ze kiest voor een 'vertaalbeschrijving', een nieuwe vergelijking van voorbeeldtekst en verdietsing.

Het begin van de studie is gewijd aan de Oudfranse *Partonopeu de Blois*. Allereerst komt de historische context aan bod (hoofdstuk 1). De meest oorspronkelijke *Partonopeu* is vermoedelijk de versie zonder continuatie, circa 1182-1185 geschreven aan het hof van de graven van Blois, die zich net als andere machtige vazallen verzetten tegen de centralisatiepolitiek van de Franse koningen. De literaire analyse (hoofdstuk 2) onderzoekt het netwerk van intertekstuele verwijzingen naar de antieke roman (*Roman de Troie*), de Arturroman (*Yvain*) en de hoofse minnelyriek. Bijzonder is de rol van de (onbetrouwbare) verteller, die zijn verhaal vaak onderbreekt voor interventies in de ik-persoon waarin hij uitweidt over zijn eigen liefde. Reynders is geneigd om de roman met Michaël Zink in verband te brengen met het subgenre van de *roman méditerranéen*, waartoe bijvoorbeeld ook de *Floire et Blanche-fleur* behoort.

In hoofdstuk 3 brengt Reynders de handschriftelijke overlevering van de Middelnederlandse *Parthonopeus* gedetailleerd in kaart; in hoofdstuk 4 schetst ze het profiel van de Oudfranse grondtekst door na te gaan welke verschillen in de handschriftelijke traditie zijn terug te vinden in de verdietsing. De Middelnederlandse dichter moet gewerkt hebben naar één Oudfrans handschrift dat verloren is gegaan. Het behoorde tot de zgn. derde groep (versie-met-continuatie) maar vertoonde ook enige verwantschap met handschrift A uit de zgn. tweede groep. Dit kan een gevolg zijn van contaminatie of van het feit dat de grondtekst een ouder tekststadium vertegenwoordigt dan de overgeleverde Oudfranse handschriften. Bij de vergelijking van de *Parthonopeus* met de *Partonopeu* moeten derhalve alle handschriften uit de derde groep en handschrift A betrokken worden.

Hierna volgen de belangrijkste hoofdstukken van het boek, over de vertaaltechniek (hoofdstuk 5), de centrale bewerkingstechniek (hoofdstuk 6), de afwijkingen van de centrale bewerkings-techniek (hoofdstuk 7), de bewerking van de vertellersinterventies en het epische deel van de continuatie (hoofdstuk 8) en het Middelnederlandse slot (hoofdstuk 9).

De *Parthonopeus* is net als de Oudfranse voorbeeldtekst gedicht in paarsgewijs rijmende verzen. Met deze belangrijke verstechnische beperking moest de Middelnederlandse dichter dus rekening houden bij het overzetten van de Franse tekst. Daartoe verplaatste hij woorden, koos andere woorden met vergelijkbare betekenis, liet woorden weg, of voegde juist extra woorden toe. Bij dit proces worden herhaaldelijk andere accenten gelegd. Tot de centrale bewerkingstechniek rekent Reynders de (ook uit andere studies bekende) tendensen idealisering, vervaging en rationalisering. Opmerkelijk is echter dat zij – anders dan bijvoorbeeld Van Oostrom in zijn bewerkingsonderzoek van *Lantsloot vander Haghe* (1981) – aan deze accentverschuivingen geen belangrijke conclusies verbindt voor wat betreft de betekenis van de Middelnederlandse tekst of voor de contouren van het geïntendeerde publiek: 'Veeleer zal ik dit centrale bewerkingsprofiel als achtergrond gebruiken bij het interpreteren van de afwijkingen van het Oudfranse origineel die daar niet in passen' (p. 165).

Methodologisch is het origineel en belangwekkend dat Reynders de in hoofdstuk 5 en 6 geconstateerde verschillen gebruikt als een neutraal filter, waartegen de resterende afwijkingen (besproken in hoofdstuk 7 en 8) meer betekenis krijgen. Het doet echter *a posteriori* wel vraagtekens rijzen bij de gescheiden behandeling van vertaal- en bewerkingstechniek. Niet altijd is het namelijk mogelijk om vast te stellen of aan verschillen met het Oudfrans enkel verstechnische of ook inhoudelijke motieven ten grondslag liggen. Worden Oudfranse woorden niet vertaald omdat de Nederlandse dichter ze als vervulling beschouwde of omdat hij andere accenten wilde leggen? Het lijkt ook wat omslachtig om eerst bij de vertaaltechniek (hoofdstuk 5) een paragraaf over 'verduidelijking' op te nemen en vervolgens bij de bewerkingstechniek (hoofdstuk 6) een paragraaf aan rationalisering te wijden. Had het niet voor de hand gelegen om – in navolging van Van der Poel in haar proefschrift over de Middelnederlandse *Rose*-bewerkingen (1989) – dit alles als één complex in één hoofdstuk te behandelen?

In hoofdstuk 7 bespreekt Reynders een aantal ingrepen die door de roman verspreid opduiken.

'Deze afwijkingen [...] kunnen volgens mij alleen samenhangend worden verklaard als we aannemen dat ze aanpassingen zijn geweest aan de historische context waarin de Middelnederlandse roman tot stand is gekomen' (p. 223). Het citaat wekte enige onrust bij me op. Wordt hier niet een conclusie gepresenteerd als een premisse? Lezing en herlezing van het hoofdstuk kon de indruk van een 'petitio principii' bij mij niet geheel wegnemen. Diverse tekstverschillen met de *Partonopeu* worden geïnterpreteerd als historische toespelingen voor een Brabants hertogelijk publiek circa 1256-1260. Sommige zouden tot doel hebben de roemrijke Duitse relaties van de Brabantse hertogen te releveren. Maar de beschreven spanningen tussen de Franse koning en zijn onrechtvaardig behandelde grote vazallen – die in de Middelnederlandse bewerking zijn overgenomen – kunnen alleen indirect geprojecteerd worden op de historische situatie in de Nederlanden. De Brabantse hertogen waren in hun relatie met hun leenheer (de Duitse keizer) immers veel onafhankelijker. En weliswaar veroorzaakten hun pogingen om zelf een centraal gezag te vestigen in de tweede helft van de dertiende eeuw de nodige spanningen en onlustgevoelens bij de hoge adel in Brabant, maar dat is wel een niveau lager in de feodale pyramide. Bovendien blijft onduidelijk waarom sommige verschillen met de Oudfranse voorbeeldtekst niet ook als een spel met literaire motieven geïnterpreteerd kunnen worden (Ardennen, parvenu-motief). Daarom acht ik Reynders' hypothese dat de *Parthonopeus* voor Brabantse hertogelijke kringen bestemd is geweest, terwijl de opdrachtgever achter het werk tot de hoge Brabantse adel behoorde (vgl. p. 254), te weinig dwingend.

De resterende bewerking wordt in de laatste twee hoofdstukken besproken. De Middelnederlandse dichter schrapt veel details uit het epische deel van de continuatie; in de vertellersinterventies gebeurt dat minder vaak maar wel ingrijpender (hoofdstuk 8). Voor het Middelnederlandse slot zijn geen parallellen in het Frans aanwezig; Reynders vermoedt – gezien ook de mogelijke toespelingen op de Trojeroman van Segher Diengotgaf – dat de *Parthonopeus*-dichter een eigenhandig slot heeft vervaardigd. Niettemin maant ze tot voorzichtigheid, omdat ons zicht op de Oudfranse grondtekst beperkt is. De grote plaats die de list in het Middelnederlandse slot krijgt (hoofdstuk 9), onderstreept volgens Reynders het ideaal dat in de hele roman wordt uitgedragen, met name door het optreden van Urake: 'dat van een doortastende listigheid [...] die ten dienste wordt gesteld van het individuele geluk' (p. 299).

Al met al heeft Reynders een degelijke studie geschreven. Blijkens de eerste hoofdstukken is zij niet alleen goed ingevoerd in de Oudfranse (vak)literatuur maar ook in staat eigen standpunten in te nemen. In de latere hoofdstukken weet zij meestal zorgvuldig te argumenteren, en dat in een rustige en heldere stijl. Hopelijk draagt dit proefschrift ertoe bij dat alle fragmenten van deze interessante tekst eindelijk eens samen worden uitgegeven, volgens de huidige stand van het onderzoek. De slordige en moeilijk bereikbare uitgave van het leeuwendeel door Bormans (uit 1871) is hoognodig aan vervanging toe.

A.Th. Bouwman

Het volle leven: Nederlandse literatuur en cultuur ten tijde van de Republiek (ca. 1550-1800) / René van Stipriaan.
Amsterdam: Prometheus, 2002. – 351 p.
ISBN 90-5333-997-3 Prijs: €32,50

Het volle leven van René van Stipriaan is een prachtig boek dat de enthousiaste receptie die het in de pers heeft gekregen meer dan waard is. Het boek biedt een sprankelende en gevarieerde kennismaking met de vroegmoderne Nederlandse culturele wereld. Via Van Stipriaans beeldende taalgebruik en de daadwerkelijk illustratieve illustraties komt de wereld van Bredero, Vondel en Hooft, van Bontekoe, Bekker en Pels, van Poot, Corver en Paape tot leven. *Het volle leven* is een reisgids. De lezer gaat een avondje naar het Amsterdams toneel, kijkt door microscopen naar de mens en door telescopen naar de macrocosmos, ziet de Republiek worstelen in haar ontstaansstrijd, brengt verre landen in kaart, bezoekt de statige buitens in de Beemster, ontdekt de Rozenkruisers, bezoekt de drukkerij van Plantijn, koopt stiekem verboden lectuur onder de toonbank, ziet de discussies tussen cartesianen en voetianen hoog opslaan, deelt de natuur in handzame kabinetten in, maakt de eerste steenlegging van het genootschap Felix Meritis mee, drinkt thee met Wolff en Deken in het rieten kluisje, ziet de economie vervallen, de revolutie naderen. En overall is de literatuur: als opstoker der gemoederen, commentator op religieuze twisten, propaganda voor politieke groepen, verbeelding van de kosmische harmonie, om te stichten en te vermaken. Maar waarschijnlijk hoef ik u dit helemaal niet te vertellen: u heeft het boek al lang gelezen, u gebruikt het misschien zelfs al in uw colleges.

Deze recensie betreft niet zozeer Van Stipriaans boek als wel zijn boek als leermiddel. Ik wil

enkele reflecties optekenen over de studeerbaarheid van *Het volle leven*, over de bruikbaarheid ervan voor colleges Vroegmoderne Nederlandse taal en cultuur. Weliswaar is het niet als leerboek geschreven, maar op die manier komen tevens vragen aan de orde, m.n. over de ordening van het boek en over de structurering van het materiaal, die de merites van het boek ook los van het onderwijs raken.

Het boek leent zich uitstekend als inleiding op de literatuur van de vroegmoderne tijd en zal dan ook waarschijnlijk het meeste ingezet worden bij eerstejaarscolleges. Men kan de studenten het boek prima zelfstandig laten lezen, naast de colleges, bij wijze van introductie op de periode. In de werkcolleges kan men dan losjes refereren aan het werk. De calculerende student behoeft echter meer stok achter de deur: als het boek niet als tentamenstof wordt meegenomen, dan zal het op de plank blijven staan. En dan beginnen de problemen, want wat bevraagt men eigenlijk uit *Het volle leven*? Het boek is zo vol, dat men de studenten onmogelijk op kale feiten kan toetsen. Wanneer leefde Vondel en welke genres beoefende hij? Wat is de humorenleer? Wat voor soort blad was de *Post van den Neder-Rhyn*? Uit welke onderdelen bestaat een embleem? De antwoorden op deze vragen zijn wel ergens in het boek te vinden, maar zij staan – vaak zonder veel onderscheid – ingebed in vele, vele andere feiten, namen en titels en het is niet verwonderlijk dat studenten al snel door de bomen het bos niet meer zien.

Chronologie gaat ook de redding niet zijn: het boek cirkelt steeds door de tijd heen, veel hoofdstukken beginnen min of meer eind zestiende eeuw om dan door te groeien naar het einde van de zeventiende of het begin van de achttiende eeuw. Het volgende hoofdstuk springt dan weer terug. De achttiende eeuw zelf is grotendeels gevat in het laatste hoofdstuk en daar moeten dan plots zo veel nieuwe ontwikkelingen gegeven worden, dat het echt onoverzichtelijk wordt.

Ook de opeenvolging van literaire stromingen en de ontwikkelingen in genres bieden weinig houvast: het is vrijwel onmogelijk om op basis van dit boek alléén de studenten duidelijk te maken wat de rederijiersliteratuur was en waarin deze verschilt van de nieuwe Renaissanceteksten. Informatie over de onderlinge verhouding rederijkerij, Humanisme en Renaissance moet bijengesprokkeld worden over veel verschillende hoofdstukken, en dan zijn zij vaak ook nog eens behoorlijk vaag. Een deelantwoord op de verhouding Middeleeuwen-Humanisme-Renaissance kan de student bijvoorbeeld vinden op pagina 127. Daar stelt Van Stipriaan bij de